

Омонімія та полісемія в контексті галузевого перекладу німецької науково-технічної літератури

Відомий мовознавець О.В. Федоров [1: 298] у своїй праці «Основы общей теории перевода» розкриває аспекти спеціальної наукової літератури, зокрема термінологічні питання, що повною мірою постають у зв'язку з перекладом наукового та науково-технічного тексту певних галузей знань. Для точної передачі змісту вихідного тексту (ВТ) науково-технічного функціонального стилю перекладачу необхідно не лише бути обізнаним у вузькоспеціалізованій літературі, а й розумітися на особливостях того чи іншого поняття або явища. Саме це відіграє вирішальну роль у виборі відповідника, якщо йдеться про омонімію та полісемію термінів.

Відомим перекладознавцем Я.Й. Рецкером на практиці доведено те, що, зазвичай, перекладацькі помилки мають двояку суб'єктивно-об'єктивну природу: з одного боку вони обумовлені недостатньою кваліфікацією перекладача, з іншого – спричинені певними провокуючими факторами ВТ [2: 163]. Розглядаючи особливості перекладу науково-технічної літератури, можна встановити, що важливе місце у ній посідають міжмовні омоніми та полісемічні лексичні одиниці, які нерідко призводять до перекладацьких помилок. Саме вони належать до так званих «хибних друзів перекладача».

Міжмовні омоніми – слова вихідної мови (ВМ), що за звучанням збігаються зі словами мови перекладу (МП), але повністю розходяться з ними за значенням. Наприклад:

Kugelblitz, die in allen Farben des Spektrums beobachtete Erscheinung, tritt fast ausnahmslos im Zusammenhang mit einem Gewitter auf. – Куляста блискавка – явище, що спостерігалось в усіх фарбах спектра, майже завжди виникає з грозою.

У даному випадку не можна перекладати лексему *Farbe, f* як «фарба», бо фарба – це речовина для забарвлення предметів, що до спектру не має жодного відношення, бо в ньому можуть існувати лише кольори. Також до міжмовних омонімів можна віднести лексичні одиниці ВМ, які в одному зі своїх значень є еквівалентом слова, але у того ж самого слова МП є ще одне чи декілька значень, які не мають нічого спільного зі своїм звуковим (буквеним) аналогом. Напр., *Radiator, m* – радіатор (у контексті «нагрівальний пристрій»), але не радіатор автомобіля (*Kühler, m*). Те саме можна сказати про *Amortisation, f* – амортизацію у плані «поступового зниження вартості як наслідок спрацювання», «поступового зниження боргів», але не у значенні «пом'якшення поштовхів» (*Stoßdämpfung, f*) [2: 164].

При перекладі наукового та науково-технічного тексту у переважній більшості випадків використовуються існуючі терміни, закріплені у відповідній галузі науково-технічної літератури. Коли у тексті фігурують поняття зі спеціальних галузей, суть яких перекладачу невідома, і коли перекладач не знає термінологічних відповідників, йому доводиться користуватись своєю філологічною освіченістю, знанням кореневих зв'язків слова, аналізом можливих значень терміну в контексті. Проте ці знання не завжди можуть замінити реальні знання тих явищ або речей, про які йдеться у ВТ. Образне значення, що часто пов'язане з коренем слова-терміна, не відіграє в науковому та науково-технічному текстах ніякої змістової ролі (напр.: *Tellerrad, n* – «ведений триб»). Більш того, воно може створювати пастки внутрішньої форми. Так, звичайний «карбюратор» (*Vergaser, m*) за невдалого перекладу може перетворитися в «зброю для газової атаки». Отже, остаточний вибір варіанта визначається не лише вимогами змісту, а й, передусім, усталеною термінологією [2: 170]. Надмірний буквализм перекладу може призводити до таких недоречностей, як: «ультравіпромінювання» замість закріпленого у словнику «космічного випромінювання» (*Ultrastrahlung, f*) чи «технічна продуктивність» замість «коефіцієнта корисної дії» (*Nutzeffekt, m*), або «можливе уявлення» замість «поняття вірогідності» (*Wahrscheinlichkeitsbegriff, m*).

У мові науки й техніки омонімія термінів спричинена тим, що у терміносистемах різних галузей знань широко застосовується так зване семантичне словотворення, коли існуючій формі слова приписується те чи інше значення [3]. Перекладацькі помилки можуть виникати у зв'язку із неправильним вибором значення омонімічного терміну із суміжної галузі науки або техніки. Крім омонімії, коли одне значення значно ширше за інше, існують такі види омонімії, коли одна й та ж форма має різне значення в різних підгалузях науки, в різних підгалузях суміжних галузей науки чи техніки, в різних підгалузях однієї галузі чи в межах однієї підгалузі. Наприклад, термін *Gelenk, n* в галузі автомобілебудування означає «коліно; ланку; (карданний) шарнір», в анатомії термін перекладається як «суглоб».

Омонімія термінів-аббревіатур та скорочень відбувається, здебільшого, через співпадіння їх форм у різних галузях науки (міжгалузева та внутрішньогалузева омонімія). Це складає чималі труднощі при перекладі, особливо, якщо в словнику не подається потрібний варіант розшифрування аббревіатури. У такому разі перекладачу треба вдаватися до екстралінгвістичних знань та додаткової довідкової літератури. Через стрімкий розвиток галузі автомобілебудування з'являється потреба у створенні нових аббревіатур та акронімів, що часто співпадають з вже існуючими міжгалузевими термінами. З тих чи інших причин, не всі словники встигають поновлювати свій лексичний запас, тому дуже часто омонімія аббревіатур може стати «хибним другом перекладача». Наприклад, при перекладі аббревіатури *BAS* у німецькомовному словнику ми

зустрічаємо наступні варіанти перекладу: *BAS* (*bioaktive Substanz*) «біологічно активна речовина», в англійській мові теж немає підходящих відповідників. Маємо скорочення від 1. *BAS* [*Bachelor of Agricultural Science*] «бакалавр сільськогосподарських наук»; 2. *BAS* [*Bachelor of Applied Science*] «бакалавр прикладних наук»; 3. *BAS* [*Broadband access switch*] «широкосмушний комутатор доступу»; 4. *BAS* [*boric acid solution*] «розчин соляної кислоти». У даному випадку допомагає контекст, оскільки йдеться про «систему екстреного гальмування». Отже, використовуємо описовий пояснювальний переклад, залишаючи абрєвіатуру без змін у МП.

Як і звичайні слова, терміни можуть бути багатозначними у галузі техніки та науки як назви різних предметів в залежності від контексту (напр.: *Lager, n* – *машинобудування* «підшипник», *геологія* «родовище», *високий стиль* «постіль», «ложе», також знаходимо «табір», «сховище»). Вони можуть також співпадати зі словами, що не мають характеру термінів (напр.: *Schalter, m* «каса», «вимикач», «рубильник», «комутатор»). Умовою коректного перекладу, тобто вибору потрібного слова з числа тих, що слугують передачею терміну ВТ у різних його значеннях, є правильне розуміння того, про що в контексті йде мова, тобто знання явищ дійсності та їх назв [1: 298]. Опис відповідників в рамках спеціальної теорії перекладу не має за передумову механічну заміну відповідником одиниці оригіналу [4: 171]. Найбільш відчутну роль у вирішенні багатозначності лінгвістичних одиниць відіграє контекст, про що згадується у праці Л.С. Бархударова «Язык и перевод» [5: 169-173]. Він служить тим засобом, який «знімає» з тієї чи іншої багатозначної одиниці всі її значення, крім одного. Тим самим контекст надає мовній одиниці однозначності і робить можливим вибір одного з декількох потенційно існуючих еквівалентів даної одиниці. Наведемо кілька прикладів. Лексема *Entwicklung, f* має декілька значень, а саме: 1) розвиток 2) розробка (напр. проекту); конструювання (напр. машини); проектування; 3) конструкція; проект; 4) підготовка тощо.

Отже, явище омонімії та полісемії є невід'ємними складовими науково-технічних текстів, тому у перекладі слід врахувати екстралінгвістичний компонент терміна та визначити його місце в терміносистемі тієї чи іншої галузей знань. Першим сигналом «лексичної пастки» слугує змістовне логічне непорозуміння. Тому єдина порада перекладачам для уникнення таких казусів зводиться, на думку Брандеса і Провоторова, до лозунгу: «Пильність та самокритичність!»

Література

1. Федоров А.В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы): Для институтов и факультетов иностранных языков. Учеб. пособие. – 5-е изд. – СПбГУ М.: ООО «Издательский дом «ФИЛОЛОГИЯ ТРИ», 2002. – 416 с.
2. Брандес М.П., Провоторов В.И. Предпереводческий анализ текста (для институтов и факультетов иностранных языков): Учеб. пособие. – 3-е изд., стереотип. – М.: НВИ-ТЕЗАУРУС, 2001. – 224 с.
3. http://www.rusnauka.com /14_APSN_2008/Philologia /32535.doc.htm.
4. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение // Курс лекций. – М.: ЭТС, 2000. – 192 с.
5. Бархударов Л.С. Язык и перевод // Вопросы общей и частной теории перевода. – М.: «Международные отношения», 1975. – 240 с.